

Bazı Anı Bahçelerinin Peyzaj Tasarım İlkeleri Açısından İrdelenmesi

Sara DEMİR*, Sima POUYA, Öner DEMİREL

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 61080, Trabzon, Türkiye.

* e-mail: sarademir@gmail.com

Öz

Savaşların ve terör saldırılarının sanat ve kültür üzerinde önemli etkisi olduğu ve özellikle birinci ve ikinci dünya savaşları dünya mimarisini ve kent kimliğini olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Son zamanlarda gerçekleşen terör saldırıları toplumda bazı sosyal ve kültürel değerlerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu değerlerin vurgulanmasına yönelik olarak da anı bahçeleri tasarlanmaya başlanmıştır. Anı bahçeleri savaş ya da saldırılarda ölenlerin hatıralarını canlı tutmak, arda kalan savaş ve saldırı izi taşıyan yapıları ve eserleri korumak, kayıp verme duygusundan kaçınarak yaşananları kayıt altına tutmak ve barışı yaymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda ele alınan bu çalışmada savaşların ve saldırıların etkisi ile ortaya çıkan dünyada bilinen anı bahçeleri örnekleri ile bunların tasarım ilkeleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anı bahçeleri, savaş ve terör etkisi, tasarım ilkeleri

Analysis of Some Memorial Gardens in Terms of Landscape Design Principles

Abstract

Wars and terrorist attacks always have affected cultures and arts of the nations. Especially the first and second world war has been a negative impact on the world of architecture and urban identity. Terrorist attacks happened the last decades have triggered some values in the society and consequently attempt at keeping those values caused the memorial gardens are created. In this article, it is tried to take a total look at global art formed by war effects. Furthermore, there are evaluated some well-known universal memorial gardens to put forward some instructions and concepts available to the planner and designers of the memorial gardens. In this context, this study dealt with the effects of wars and attacks occurring in the world well-known example memories of gardens and their design principles have been examined.

Keywords: Memorial gardens, effects of war and terrorism, design principles

1. Giriş

Toplumlar tarihi süreçlerinde gerçekleşmiş olan önemli olayları ve kırılmaları kayıt altında tutmuşlar ve bu bağlamda sosyal olaylara ve inanca yönelik konulara ilgi duymuşlardır. Savaşın kültür ve sanat üzerinde yaratmış olduğu etki özellikle birinci ve ikinci dünya savaşlarında gözükmiştir. Bu durum ülkelerin daha çok merkez kentlerindeki sanat, edebiyat, tasarım ve mimarlık alanlarını oldukça etkilemiştir. Edebiyat alanında şairlerin çeşitli çatışmalardan esinlenerek şiirler yazdığı ve ressamların savaş sahnelerini resmettikleri ve dolayısıyla savaş temalı birçok eserin dünya çapında yaratıldığı bilinmektedir (Gough, 1998; Yeşildağ 2010; Ilgar, 2015). Savaşların toplumun sosyo-kültürel değerleri üzerinde bırakmış olduğu bu etkiden yola çıkılarak bu değerlerin sürekliliğinin simgelenmesi ve hatırlanması amacıyla memorial garden olarak dünyada bilinen anı bahçeleri planlanmış ve tasarlanmıştır (Botol, 1997; Pouya vd, 2014).

İnsanlık tarihinin eski geleneklerinden biri olan anı bahçelerinin eski çağlarda özel ve önemli kişiler öldükten sonra saygı amacıyla yapılırken günümüzde ise daha çok olayların, önemli kırılmaların,

felaketlerin ve toplum için önem arz eden bireylerin hatıralarını ebedi tutmak ve sürekliliğini sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Bu bağlamda genelde taş strüktürlerle simgeleşmiş ve metafizik düşünceyi oluşturan, huzur bulmak, düşünmek, odaklanmak, o zamanda gerçekleşmiş olayı ya da ölümü hatırlamak için mekânlar tasarlanmıştır. Bu bahçelerinin tasarımının son zamanlarda bir çok ülkede yeniden ele alınmış ve dünyada farklı konseptli anı bahçelerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Behbahani vd., 2013; Pouya vd, 2014).

Hayatlarını kaybedenlere gösterilen saygıya yönelik tasarlanan bu geleneksel anı bahçeleri, sonsuzluğu simgelemekte ve geçmişteki önemli anıların sürekliliğini sağlamakta, unutulmasının önüne geçilmeyerek o güne referans oluşturmakta, manevi duyguların açısından önemli mekânlar olarak kabul edilmektedir. Günümüzde daha çok anıtların bulunduğu bahçeler olarak tasarlanan anı bahçelerinde, anıt, bina ve çevresi, formun ortaya çıktığı performans aşamasının sergilendiği, ölümsüzlük ve sonsuzluk gibi soyut kavramlar ile somut kavramlar ve sembollerin kullanılmaktadır (Pouya vd., 2013).

Anı bahçelerinin en önemli özelliklerinden biri eğitici dersler vererek geçmişe yönelik farkındalığın oluşturmasıdır. Tarihte gerçekleşen olayların ya da kırılma noktalarının hüznü ve üzüntülü yönünü gizleyen ve olayları ve kişileri sembolleştirmenin dışında hiç bir şekilde direk olarak kişilere ve olaylara işaret etmeyen hatıra bahçeleri, maneviyatın yüksek olduğu, sınırlı ve huzurlu çoğu zaman da kent kimliklerinde odak noktası oluşturabilmektedir.

2. Materyal ve Yöntem

Bu araştırmada dünyaca ünlü anı bahçeleri örnekleri ele alınmıştır. Bu kapsamda Almanya'daki Öldürülen Avrupalı Yahudiler için Hatıra Orman Sütunları Anı Bahçesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin New York Eyaleti'ndeki Yokluğun Yansımasında Ulusal 11 Eylül Anı Meydanı, Oklohama Eyaleti'ndeki Oklahoma Ulusal Anı Parkı, Kaliforniya Eyaleti'ndeki Ulusal AIDS Koruluğu ve Washington DC' deki Martin Luther King Anı Bahçesi, İrlanda'daki Işık Bahçesi ve Omagh Bomba Anıtı ile Ulusal Savaş Anı Bahçesi ve İngiltere, Berkshire'deki John F. Kennedy Anı Bahçesi incelenmiştir. Bu bağlamda her bir anı bahçesinin tasarım amacı araştırılmış, tasarımcıların dikkate aldıkları tasarım kriterleri ile savaş ve terör saldırılarını hatırlatan tasarım elemanları analiz edilmiştir. Bu nedenle raporlar, makaleler ve tarihsel belgelerden oluşan literatür çalışmalarına ulaşılmış, tarihi, kültürel, sosyal bilgiler ve resimler toplanmış ve savaşlar ile terör saldırılarının anı bahçelerin tasarımı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sonuç olarak anı bahçelerinin tanımı yapılarak bu bahçelerin özellikli tasarım öğeleri açıklanarak birbirleriyle kıyaslanmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Öldürülen Avrupalı Yahudiler için Hatıra Orman Sütunları

Hatıra orman sütunları bahçesi projesi, Almanya'nın Berlin kentinde 2005 yılında 1. Dünya Savaşında Avrupa' da öldürülen Yahudilerin anısına saygı için yapılmıştır. Bu anı bahçenin temel ana amacı yalnızlık duygusuna vurgudur. 19.000 metrekarelik bahçe içerisindeki 2.711 adet eni 0.05 metre, boyu ise 3,8 metre farklı yükseklikte beton bloklar halinde dalga görünümü veren dikdörtgen yapılar direk olarak ölümü vurgulayan mezarlık izlenimi yaratmamakta hatta ilk bakışta herhangi bir kavramı da andırmamaktadır (Şekil 1). Bu projenin diğer amacı ise anıt ve ziyaret eden insanlar arasındaki manevi duygunun sürekliliğini sağlamaktır. Geçmişe yönelik hesap sormak yerine geçmişten ders çıkarma, çözüm bulma, bilgilendirme ve geçmişi hatırlatmaktır (Brody, 2012).

Şekil 1. Öldürülen Avrupalı Yahudi Anıtı (Rybczynski, 2004)

Peter Eisenman tarafından tasarlanan bu proje alanı savaş zamanında Yahudilerin saklama kamplarının yakınında olup aynı zamanda Berlin duvarı ile o dönemde ölümlerin atıldığı kanal da bu anı bahçesinin altından geçmektedir. Bu projede yer alan her öge bir hatıranın sembolüdür. (Ouroussoff, 2005). Direk mesaj vermek yerine genellemeler, resimler ve semboller kullanılarak daha çok soyutlama yapılarak asıl mesaj verilmeye çalışılmıştır. Şekilsel kaygı olarak Yahudilerin mezar taşlarını anımsatan dikdörtgen şekli kullanılarak kendilerine aitlik hissi kazandırılmıştır. Mezar izlenimi, ölüm duygusundan uzaklaştırmak ve heykel görünümü kazandırmak için anıtsallaştırılmış ve böylece Nazi kamplarındaki ölüm korkusundan uzaklaştırmak hedeflenmiştir (Althaus and Rosenbloom, 2007). Bu anıtsal kare biçimlerin farklı yükseklikte tasarlanması alana dalga görünümü kazandırmıştır.

Bu anıtsal yapılarda herhangi bir levha veya dini sembol işareti bulunmamaktadır. Her dikdörtgen beton blok Avrupa' da öldürülen Yahudi'ye ait olup ve farklı yükseklik ve özel boyuta sahiptir. Ulaşım ince yollarda büyük taşlar kullanılarak yapılmaktadır (Şekil 2). Bu projenin en belirgin özelliği anı bahçesi ile kent arasında keskin bir sınır oluşturmasıdır. Bu projede soyut kavramlara çağrışım yapmak için kullanılan 2711 adet gri beton bloklar birbirine yakın şekilde konumlandırılmıştır. Böylece direk olmasa da mezarlık izlenimine sahip alan, anıtsal bir anı mekânına dönüştürülmüştür. Bu blokların sayılarının çok olmasının nedeni geçmişte yaşanmış olan katliamın derinliğini ve büyüklüğünü vurgulamaktadır (Prince-Gibson, 2005). Bu blokların çizgi şeklinde peş peşe sıralanması sonsuza kadar uzandığı izlenimi vermekte ve çizgilerin sonundaki 41 adet ağacın dikilerek yapıldığı bitkilendirme huzuru, refahı ve cenneti simgelemektedir.

Şekil 2. Anıtsal beton dikdörtgen bloklar ve ara yollar (Rybczynski, 2004)

Alan merkezine doğru eğimli olup yerin derinliği ve blokların yüksekliği artmaktadır. Kimi yerlerde derinlikle birlikte yükseklik 4,7 metreye ulaşmaktadır. Dalganmalar şeklinde uzayan çizgisel hattın sonunda şehrin görüntüsü görülmektedir. Her çizgisel yolun sonu kültürel değere sahip işlevi olan bina yapıları ile çevrelenmektedir. Anı bahçesinin merkezinde, şehir merkezindeki gürültü ve karmaşıklığın aksine sessizlik, kayıplık ve yokluk hissi oluşturulmuştur. İnce yürüme yollarındaki yer döşemesi taşların sesinin duyulması için küçük taş kaldırımlar kullanılmıştır (Petrow, 2005). Gelen ziyaretçilerin her yönden girişi sağlanmıştır bu sebeple bu anı bahçesine tek bir giriş çıkış bulunmamaktadır. Yürüme yollarını kullanan ziyaretçiler alanın tam merkezine ulaştınca yol boyunca uzanan dikdörtgen beton bloklar o perspektif içinde şehir görüntüsü ile birleşmekte ve yapı kitleleri görünümü kazanmaktadır (Grenzer, 2002).

Alanda geçmişte yaşanmış olaylarla ilgili açıklama yapan 800 metrekare büyüklüğünde bir bilgilendirme merkezi bulunmaktadır. Ölenlerin isimleri ve özgeçmişleriyle ilgili bilgiler bu merkezde sergilenmekte ve resimleri duvarlara asılmaktadır. Bu alanın planında geçmiş ile günümüz arasında bağlantı kurulmaya çalışılmış tasarımlar buna göre yapılmıştır. Her türlü şok, intikam ve savunma duygularından uzak durulmuş ve günah ile korku duygusunun hatırlanması düşünülmüştür (Prince-Gibson, 2005; Althaus and Rosenbloom, 2007).

3.2. Yokluğun Yansımada Ulusal 11 Eylül Anı Meydanı

Bu proje 11 Eylül 2002 yılında, New York dünya ticaret merkezinde terör saldırısı sonucunda ölen 2700 kişinin hatırasını canlı tutmak amacı ile yapılmış New York' un son zamanlarının en çok ziyaret edilen alanlarından biridir. Bu olayın unutulmaması, bölgenin ve kulelerden kalan yıkıntıların korunması, kulelerin ardından kalan boşluk hissini oluşturan yokluk kavramının hatırlatılması bu projenin bir başka amacıdır. Peyzaj proje mimarı Peter Walker'a göre bu alanın tasarım amacı, tüm dünyadan gelenler ziyaretçileri bu alanda toplamak, bireysel tecrübe edinmek ve ölen insanları hatırlatmaktır. Meşe ağaçları ile kaplı 30 dönümlük meydanın ortasında ikiz kuleyi simgeleyen 9 metre derinlikte 2 kare biçimli boşluk su ögesinin kullanıldığı yansıma havuz ve bir hatıra müzesi yer almaktadır (Şekil 3). Havuzların derinlikleri meydana boşluk izlenimi yaratarak yokluğa vurgu yapmaktadır (Margolies, 2014). Havuzlara gökyüzünün yansıması vurmakta bu durum ziyaretçilerin gökyüzü ile bağlantısını kurarak sakinleşmesini sağlamaktadır. Havuzların üst kenarlarında saldırı sırasında hayatını kaybedenlerin isimlerinin kazıldığı bronz paneller bulunmaktadır böylece cenazeleri hiç bulunmayan insanlar için burası bir mezarlık sayılmıştır (Şekil 4). Akşam saatlerinde bu isimler hafif bir ışıkla aydınlanmaktadır.

Şekil 3. Yokluğun Refleksi 11 Eylül Ulusal Anı Bahçesi

Güneydeki havuzun altında, 11 Eylül saldırısı sırasında kayıp olan bireylere ait kalıntıların bulunduğu küçük bir oda tasarlanmıştır. Yer altında konferans, müze, kütüphane ve sergi için alanlar ayrılmıştır bu alanda aynı zamanda kulelerden kalan hatıralar bir odada sergilenmektedir. Ziyaretçiler duvarlarda özel yapılan bölmelere mum koyup yakmakta ya da bazı eşyalar asmaktadırlar. Bitkiler doğadaki gibi geliş güzel yerleştirilerek oluşturdukları anı bahçesi ile ziyaretçilerin kendilerini daha doğal ortamda hissetmesi sağlanmıştır (Simpson, 2006; Leuci, 2015). Bu anı bahçesi yoğun yüksek binaların yer aldığı Manhattan da kent için nefes alma boşluğu yaratmıştır.

Şekil 4. Hayatını kaybedenlerin isimlerinin olduğu bronz paneller

Böylece bu projede diğer anı bahçelerinin tasarım kriterlerinde olduğu gibi tasarımcı semboller ve işaretleri kullanarak yokluğun ve kayıp kavramının, ölenlerin, yıkılan kulelerin hatırası anıtaştırılmıştır. Böylece bu anı bahçesi, direk olarak saldırıya işaret etmek yerine ziyaretçileri

düşünmeye yönlendirmesi ve sakinleştirici etki yaratarak ölenlerin hatırasının canlı tutulması amacı ile tasarlanmıştır (Simpson, 2006; Leuci, 2015).

3.3. Oklahoma Ulusal Anı Parkı

Bu park Nisan 1995 yılında Alfred P. Murrah merkezi binasındaki patlama olayının ardından ölen, yaralanan, patlamayı hisseden ve yardım eden insanlar için yapılmıştır. Bu anıt parkının tasarım amacı; ziyaretçilerin bombanın yaratmış olduğu şiddetin etkisini anlayabilmesi, umut etmenin ve sağlıklı olabilmenin vurgulanması, barışın yayılması ve işbirliğinin sağlanması içindir (Veil ve ark., 2011)

Bu parkın peyzaj projesinde bomba saldırısına gönderme yapmak amacı ile zaman kapısı, boş sandalyeler alanı, yansıma havuzu, kurtulan duvar, kurtulan ağaç, hatıra çiti, kurtulan meyve bahçesi, çocuk alanı, federal binası ve ulusal hatıra müzesi olarak adlandırılan tasarım elemanları kullanılmıştır. Bunlardan biri olan zaman kapısı, patlama zamanını hatırlatan ikiz bronzlu kapıdan oluşmaktadır. Bu kapıdan doğuda bulunan patlamadan önceki 09:01 saatini temsil ederken, batıda bulunan kapı ise patlamadan sonraki 09:03 saatini temsil etmektedir (Doss, 2002). Zaman kapısı birbirlerinin karşısında konumlandırılmış bombadan öncesini ve sonrasını sembolleştirerek cennet ve cehennem kavramları ile ölümü somutlaştırmıştır.

Boş sandalyeler alanı, 168 adet el yapımı cam, bronz ve taş ile yapılan sandalyelerle kaplı yeşil alandan oluşmuş ve hayatlarını yitirenleri hatırlatmak için tasarlanmıştır (Şekil 5). Sandalyelerin camlı kısımlarında patlamada ölenlerin isimleri yazılmıştır. Bu alan hayatlarını yitirenlerin ailelerinin yemek masalarındaki boş sandalyeleri temsil etmektedir. Yıkılan dokuz katlı binayı hatırlatma yapmak amacı ile alanda sandalyeler dokuzlu sıralar halinde dizilmiştir. Sandalyeler patlamada ölenlere göre gruplandırılmıştır. Bomba sırasında yıkılan binada ölenleri simgeleyen sandalyeler yıkılan binanın olduğu yere konulurken, patlama sırasında binanın çevresinde olup ölenler için ise tasarlanan sandalyeler bu alanın batısına konulmuştur. 19 adet küçük sandalyeler ise ölen çocukları temsil etmekte olup anne karnında ölen üç çocuğun ismi de annelerinin isimlerinin altına yazılmıştır (Doss, 2002).

Şekil 5. Boş Sandalyeler Alanı (Pouya, 2011;URL-2)

Kurtulan duvar olarak kullanılan tasarım elemanı patlamada yıkılan binanın güney-batı kısmında binanın tek ayakta kalan kısmıdır. Granit bu duvara patlamadan taralı olarak kurtulan 800 kişinin isimleri yazılmıştır (Mullen, 2000; Doss, 2002). Bu binanın kuzey kısmında patlamadan kurtulan ağaç bulunmaktadır ve bu hatıra parkında tek mevcut olan gölge sağlayan ağaçtır. Bomba sırasında baya hasar gören bu ağaç kuruldu ve tohumları kullanılarak yüzlerce fidan hazırlanarak patlamanın olduğu yıl dönümünde tüm şehre yayılmıştır. Dolayısı ile birçok kamu ve özel mekânların bahçelerinde patlamadan kurtulan bu karaağacın nesli büyümektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Kurtulan ağaç (Pouya, 2011; URL-2)

Hatıra çiti yaklaşık 3.05 metre uzunluğunda olup yansıma havuzu ve boş sandalyeler alanının olduğu kısımda yer almaktadır. Bu çit alanın patlamanın ardından ziyaretçilerin zarar görmemesi ve alanın kullanımının sınırlanması amacıyla yapılmıştır (Doss, 2002). 4 yıl duran bu çit ziyaretçiler tarafından bırakılan şiirler, notlar, zincirler, hatıra eşya ve kumaş parçaları ile çok popüler oldu (Şekil 7).

Oklahoma'nın yerel ağaçlarından olan elma ağacı, karaağaç, çam fıstığından oluşan meyve ağaçlarından oluşan ve patlamadan kurtulan bir grup ağaç kurtulan karaağacın etrafında dikildi ve oluşan bahçeye kurtulan meyve bahçesi adı verilmiştir. Amerika Birleşmiş Devletleri ve Kanada'daki çocuklar tarafından yapılan ve Oklahoma'ya gönderilen beş binden fazla elle yapılan resimlerin olduğu fayanslar çocuklar alanı olarak adlandırılan bölüme konulmuştur. Bu fayansların çoğu şimdi arşivde saklanmakta bir kısmı ise yine çocuk alanında olup yanına tahta konularak gelen çocuk ziyaretçilerinin çizim yapıp duygularını ortaya koymaları sağlanmıştır (Şekil 7). Alfred P. Murrah Federal binası boş sandalyeler alanının güneyinde oturma ve bahçe alanında bulunmaktadır. Bu binanın yakınında Hz İsa'nın ağlayan heykeli bulunmaktadır. proje alanının kuzeyinde bulunan ulusal hatıra müzesi binasında patlamadan arda kalan izler ve eseler sergilenmektedir (Pouya, 2011; Veil et al., 2011).

Şekil 7. Hatıra Çiti ve Çocuk Alanı Resimleri (Pouya, 2011; URL-2)

3.4. Işık Bahçesi ve Omagh Bomba Anıtı

15 Ağustos 1998 yılında İrlanda'nın kuzeyinde şehrin merkezinde içi bomba dolu bir araba patlamış 29 kişi ölmüş ve yaklaşık 220 kişide yaralanmıştır. Bunun üzerine yapılan proje yarışmasında anı bahçesi konsepti ile sanatçı Sean Hillen ile peyzaj mimarı Desmond Fitzgerald tasarım ödülünü kazanmışlar ve 2008 yılında ise bu proje uygulanmıştır. Olayı anımsatma ve ölenlere saygı duyulma amacı ile yapılan bu anı bahçesi sade ve net bir şekilde yokluğa vurgu yapılmış ve toplum tarafından o an yaşanan doğal duyguyu canlandırabilme amaçlanmıştır. Bu projenin konsept cümlesi olan "karanlık olsa bile güneş yeniden doğacaktır" cümlesi, yapılan hain saldırı karşısında insan özgürlüğünün önemini, kötü günlerin sonunda iyi günlerin doğacağını ve yaşama iyimser şekilde bakılması gerektiği vurgulamaktadır (Şekil 8).

Şekil 8. Patlama olayı sırasında ve sonrasında (Pouya, 2011; URL-3)

Patlamanın gerçekleştiği alanın küçük olmasından dolayı hatıra anıtı 2 farklı yerde tasarlanmıştır. Biri patlamanın gerçekleştiği yerde iken ikincisi ise 300 metre ileride tasarlanmış olan anı bahçesine patlama yeri içinde üç boyutlu kalp cam bulunan 4,5 metre yüksekliğinde piramit bir yapı konularak işaretlenmiştir. Bu kalp, dünya çapında kullanılan antik bir sembol olup şefkat ve vefayı simgelemektedir. Anı bahçesinde havuzun olduğu dairesel alanda ölen 31 kişiyi temsil eden 31 adet küçük aynalar kullanılmıştır. Böylece tüm aynalar gelen ışığı piramidin içindeki cam kalbe ulaştırmaktadır. Sağlık ve güvenlik sorunu yaratmaması için düz olarak tasarlanan bu aynalar güneş ışığının açısına göre bilgisayarla kontrol edilerek gelen ışığın sokağa yansıtılmaktadır. Böylece minimum düzeyde ışık alan patlama yerinde tasarlanan hatıra anıtı gündüz vakti güneş gibi parlamaktadır (Şekil 9 ve 10).

Şekil 9. Anıt sütünü içindeki kalp görünümü ve gün içindeki parlaması (İrlanda Peyzaj Enstitüsü, 2009; Pouya, 2011; URL-3).

Şekil 10. Anı bahçesinde güneşi emen özel yapım aynalar (Pouya, 2011; URL-3)

3.5. İrlanda'daki Ulusal Savaş Anı Bahçesi

İrlanda'daki Ulusal Savaş Anı Bahçesi (Irish National War Memorial Gardens), Edwin Lutyens tarafından Dublin'de (Şekil 11), 1914-1918 yılında birinci dünya savaşı sırasında canlarını kayıp eden

49.400 asker ve savaşta hizmet etmiş ve hayatını kaybetmiş İrlandalı kadın ve erkekler için tasarlanmıştır (Pouya et al., 2014; URL-1).

Şekil 11. İrlanda Ulusal savaş hatıra bahçeleri (URL-1)

3.6. Ulusal AIDS Koruluğu, John F. Kennedy ve Martin Luther King Anı Bahçeleri

Anı bahçesi konusunda en deneyimli ülkelerden biri olan Amerika Birleşik Devletleri'nde bu bahçeler yerel ölçekten kent ölçeğine kadar tasarlanmıştır. Bunlar arasında Kaliforniya Eyaleti San Francisco merkezinde bulunan Ulusal AIDS koruluğu anı bahçesi, İngiltere, Berkshire'de bulunan Amerika başkanı adına yapılan John F. Kennedy anı bahçesi ile Washington DC' de 1995 yılında yapılan tarihte önemli bir yer tutan Martin Luther adına yapılan özgürlüğü simgeleyen Martin Luther King anı bahçesi ve 1982 yılında Oregon' da bulunan Vietnam savaşında ölen Amerikalı asker için tasarlanan Vietnam Şehitler Anıtı bahçesi en çok bilinen anı bahçelerindendir (Pouya, 2011).

3.7. Gelibolu Yarımadası Anıt ve Mezarlık Bahçeleri

Türkiye ve dünya tarihi üzerinde önemli bir yeri bulunan Çanakkale savaşı, Gelibolu Yarımadası'nda gerçekleşmiştir. Çanakkale savaşı sırasında tahrip olmuş ve kurtuluş savaşı yıllarında Yunanlar tarafından işgal edilmiş olan bu yarımada gerçekte gerçekleşen savaşlar nedeni ile hayatlarını kaybeden askerler adına çok sayıda anıtlarla sembolleşen anı bahçeleri yapılmıştır. Savaşların geçtiği alanlar milli park statüsü kapsamında 1973 yılında koruma altına alınmış fakat 2014 yılında çıkan yeni yasa gereği Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı statüsü, tarihi alan olarak değiştirilip tüm yönetim yetkileri yeni kurulan Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı'na devredilmiştir.

Gelibolu Tarihi Yarımada üzerinde Çanakkale savaşının önemli etkisi ve izleri bulunmaktadır. 1914 ile 1916 yılları arasında Osmanlı Devleti ile itilaf devletleri arasında gerçekleşen savaşlar 1. Dünya Savaşı'nın akışını değiştirmiştir (Doğaner, 2006; Akpınar, 2007; Ilgar, 2015). Türk Ordusu'nun mücadelesi ve uyguladıkları askeri taktikler dikkat çekmiş ve Çanakkale Savaşı kazanılmıştır. Böylece Çanakkale'nin geçilmez olduğu tarihe geçmiştir.

İttifak ve itilaf devletlerinden İngiliz, İrlanda, Fransa, Avustralya, Yeni Zelanda, Hindistan, Yahudi, Kanada, Afrika, Osmanlı bünyesinde yer alan Irak, Suriye, batı Trakya, Filistin olmak üzere farklı uluslara ait 1 milyondan fazla asker bu alanda savaşmıştır. Bu savaşta 500 bine yakın asker ise şehit düşerek tarihin en kanlı savaşı yaşanmıştır (Akpınar, 2007; Aliğaoğlu, 2008; Yeşiladağ, 2010). Bu trajik savaşın ardından pek çok anı, iz, batık gemi, mezarlar, efsaneler, hikâyeler ve şiirler kalmıştır.

Tarihi Gelibolu Yarımadası'nda Cumhuriyet döneminde savaştan geri kalan tüm izlerin korunması adına anıtlar yapılmış ve koruma altına alınmıştır. Bu kapsamda savaşların geçtiği muharebe alanları koruma altına alınmış ve anıtlar ile mezarlıkların olduğu anı bahçeleri yapılmıştır (Kaya, 2006; Akpınar, 2007). Bunların arasında en önemlileri Çanakkale Şehitleri Anıtı'nın olduğu alandır. Bu anıt, Çanakkale'de hayatını kaybetmiş 213 bin şehit adına inşa edilmiştir (Şekil 12). İlk şehitler anıtı alanı ise Çanakkale Savaşı sırasında ilk şehit düşen askerlerin anısına yapılmıştır. Yahya Çavuş Anıtı alanı ise şiddetli çarpışmalardan sonra şehit düşen Ezineli Yahya Çavuş ve silah arkadaşları adına düzenlenmiştir. Son Ok anıtı ise 5 Haziran 1915 yılında şehit düşen dokuz bine yakın Mehmetçik adına inşa edilmiştir. Mehmet Çavuş Anıtı alanı savaşlarda büyük başarısı olan Mehmet Çavuş anısına

yapılmıştır. Kemalyeri anıtı ise Atatürk'ün askerleri için yazmış olduğu sözleri içermektedir. Zığındere Anıtı, Zığındere mevkiinde gerçekleşen savaşta şehit düşen on bin Türk askeri adına inşa edilmiştir. Havuzlar anıtı ise Kerevizdere'de gerçekleşen mücadele sırasında hayatını kaybeden 6 bine yakın Mehmetçik için yapılmıştır. Onbaşı Seyit Anıtı alanı ise sırtında top mermisini taşıyan heykel tasviri ile Edremitli seyit onbaşı anısına düzenlenmiştir. Conkbayırı anıtları ise savaşın gerçekleştiği 5 farklı noktada Türk askerinin mücadelesini sergilemek adına yapılmıştır. Fransız anıtı ve mezarlığı ise Çanakkale savaşı sırasında İngilizlerle birlikte Türk ordusuna karşı savaşan ve ölen 12 bine yakın Fransız askerin anısına yapılmıştır. Hellespoint anıtı bahçesi İngiltere adına savaşan ve hayatını kaybeden 20 bine yakın İngiliz, 248 Avustralyalı ve 1530 Hintli asker adına inşa edilmiştir. Biçimsel olarak kiliseye benzeyen Lone Pine Anıtı ve mezarlığı 5 bine yakın Avustralyalı ve 700 e yakın Yeni Zelandalı askerin anısına düzenlenmiştir. Son olarak Anzak Anıtı ve mezarlığı alanı Avustralya ve Yeni Zelanda devletleri tarafından yapılmış olup Conkbayırı mücadelesi sırasında hayatını kaybeden Anzak askerleri anısına yapılmıştır (Şekil 13). Tüm anıtların olduğu bahçelerde hayatlarını kaybeden askerlerin adları yazmaktadır (Akpınar, 2007).

Gelibolu Yarımadası'nda savaş nedeni ile hayatını kaybedenlere yönelik olarak daha çok anıtlar ve savaşta hayatını kaybeden askerlerin mezarlıkları bulunduğu birçok anı bahçeleri tasarlanmıştır. Savaşta mücadele ederek hayatını kaybetmiş askerlerin din, dil, ırk ayrımı olmadan birada yer alması bu yarımada manevi bir bütünlük de kazandırmaktadır. İtilaf ve ittifak devletlerinden sayısız askerin şehit olduğu bu alan ölümsüzlüğü simgelemekte ve tarihte yaşanmış bu mücadeleye hatırlatma yaparak milli mücadelenin önemini vurgulamaktadır.

Şekil 12. Gelibolu Yarımadası Çanakkale Şehitler Anıtı Bahçesi (URL-4)

Şekil 13. Gelibolu Yarımadası Anzak Anıtı Ve Mezarlığı Bahçesi (URL-5)

Anı bahçeleri, anıtların peyzaj ile bütünleştiği yeni bir tasarım anlayışıdır. Tarihi, savaş ve terör olaylarının ardından hayatını yitirenleri anmak için yapılan bu anı bahçeleri, ziyaretçilerin alanda kaybettiklerinin anılarını yaşatmaları ve duygusal anlamda ölen kişilerin ölümsüzlüklerini hissetmeleri adına tasarlanmış mekânlardan, olayı anlatan ve bir konsepti olan simgesel tasarımlardan oluşmaktadır. Bu sebeple bu alanlar, genelde dünyanın her köşesinden ziyaretçilerin uğrak noktası, çoğu zaman odak noktası olan ve kimi zaman ise o şehri simgeleyen mekânlar haline dönüşmüşlerdir.

Bu bahçelerde simgesel tasarım öğeleri kullanılmakta önemli bir olaya ve kişilere hatırlatma yapılmaktadır. Bu sembollerin anlamlı noktalarda kullanımı ve her birinin ölümsüzlük, saygı duyma, geçmişini hatırlatma, geleceğe ümit ile bakma gibi soyut tasarım anlayışı içermektedir (Çizelge 1). Hayatını kaybedenlerin yaşatıldığı ve sembollerle desteklendiği bu alanların tasarlanması, anı bahçelerinin temel tasarım ilkelerinin arasında yer almaktadır. (Bilgi, 2005; Bruce, 2010; Behbahani et al., 2013).

Çizelge 1: Dünyadaki anı bahçeleri örnekleri, kurulma amacı ve tasarım öğeleri

Dünyadaki anı bahçeleri örnekleri	Amacı	Tasarım ana öğeleri
Öldürülen Avrupalı Yahudiler için Hatıra Orman Sütunları	1. Dünya savaşını vurgulama Can kaybını hatırlatma Hayatlarını kaybedenlere anma Ölümsüzlük İrkçılığı vurgulama Geçmişten ders çıkarma Saygı duyma	Beton blok Anıt Bahçenin sınır bitkilendirmesi Hayatını kaybedenleri isimlikleri
Ulusal 11 Eylül Anı Meydanı	İntihar/terör saldırısını vurgulama Kolektif tepki Kamusal birliktelik Kamusal dayanıklılık Demokrasi Yansıma Yokluğa vurgu Can kaybını hatırlatma Hayatlarını kaybedenlere anma Ölümsüzlük Saygı duyma	Su öğesi/Havuz-ikiz kule temsili Anıt Müze Bitkilendirme Hayatını kaybedenlerin isimlikleri
Oklahoma Ulusal Anı Parkı	Bomba/terör saldırısını vurgulama Can kaybını hatırlatma Ölümsüzlük Hayatlarını kaybedenleri anma Patlamadan yaralananları anma Patlamada yardım edenleri anma Saygı duyma	Su öğesi/Havuz Bitkisel anıt Yapısal anıt Müze Bitkilendirme Hayatını kaybedenlerin isimlikleri
Işık Bahçesi ve Omagh Bomba Anıtı	Bomba/terör saldırısını vurgulama Can kaybını hatırlatma Hayatlarını kaybedenleri anma İyimserlik Özgürlük Ölümsüzlük Saygı duyma	Su öğesi/Havuz Anıt Güneş ışığı Ayna Cam Bitkilendirme
İrlanda Ulusal Savaş Anı Bahçesi	1. Dünya savaşını vurgulama Can kaybını hatırlatma Ölümsüzlük Şehitleri anma Hayatlarını kaybeden yerli halkı anma Saygı duyma	Su öğesi/Havuz Anıt Bitkilendirme Hayatını kaybedenleri isimlikleri
Ulusal AIDS Koruluğu Anı Bahçesi	Hastalığın önemini vurgulama Can kaybını hatırlatma	Koru bitkilendirmesi Anıt

	Hayatlarını kaybeden hastaları anma Hastalığa saygı duyma Önlem alma	Hayatını kaybedenleri isimlikleri
John F. Kennedy Anı Bahçesi	Devlet liderini vurgulama Ölümsüzlük Tarihi hatırlatma Saygı duyma	Su ögesi/ Havuz Anıt Bitkilendirme
Martin Luther King Anı Bahçesi	Dini lideri vurgulama Ölümsüzlük Özgürlük Tarihi hatırlatma Saygı duyma	Su ögesi/ Havuz Anıt Heykel Bitkilendirme
Gelibolu Yarımadası Anıt ve Mezarlık Bahçeleri	Çanakkale Savaşı-1. Dünya savaşı İstiklal Savaşı Milli mücadele Can kaybını hatırlatma Şehitleri anma Ölümsüzlük Din, dil, ırk ayırımından uzak durma Saygı duyma	Anıt Mezarlık Şehitlik Muharebe Alanları Koruma Tarihi Alan Bitkilendirme

Dünya örneklerine bakıldığında farklı tarih ve kültürlerin belirsiz sınırlarına anlam yükleyen ve tarihi savaşları, felaketleri ve saldırıların acısını ve anlamını canlı ve kalıcı tutma özelliğine sahip anı bahçelerin ortak tasarım unsurları şunlardır;

1. Olayda hayatlarını kaybeden kişilerin isimleri özel bir taş, ağaç, su, heykel gibi bir strüktüre yazılmaktadır.
2. Olaydan sonra geride kalan yapılar, bitkiler ve alanlar anıt olarak işlev görmektedir. Bu durum olayın geçtiği mekâna saygı duyulmasını ve mekanın anısının canlı tutulmasını sağlamaktadır.
3. Anı bahçelerinde kullanılan su hem anıtın ya da vurgulanması istenilen simgenin ayna gibi yansımaları sağlamakta hem görsel hem de işitsel olarak huzur uyandırmakta ve aynı zamanda kutsal anlamda temizliği simgelemektedir.

Anı bahçelerinde bitki kullanımı oldukça yaygındır. Bahçelerde bulunan ağaçlar ziyaretçilere anılarını tazelerken gölge sağlamakta ve onların tabiat ile bağlantı kurmasını sağlamaktadır. Olaydan geride kalan ağaçlar ise anıt olarak kullanılarak yaşanmış olayın canlı tutulmasını sağlamaktadır.

Anı bahçelerinde genelde girişlerinde ya da bahçede bulunan müzelerde olayı hatırlatmak ve ziyaretçileri geçmişe götürmek amacı ile kısa kısa notların ve şiirlerin bulunduğu yazılar ile hatırlatmalar yapılmaktadır.

Bu bahçelerde genelde hayatlarını kaybedenler ile onların yakınlarına yönelik özel mekânlar tasarlanmaktadır. Böylece ziyaretçilerin bir arada konuşmalarına ve birbirlerini teselli etmelerine olanak sağlanmaktadır.

Türkiye’de son yıllarda silahlı ve bombalı terör olayları hızla artmakta ve bu sebeple şehit olan birçok asker, polis ve vatandaş bulunmaktadır. Bu şehitlerimizin anılarının taze tutulması amacı ile sokak, cadde, durak ve köprü isimleri şehitlerimizin adı ile değiştirilmiştir. Fakat açık yeşil alanların oluşması ve farklı tasarım öğeleri ile şehitlerin anılarının canlı tutulması amacıyla Türkiye’de anı bahçelerinin artması; ziyaretçilerin ve özellikle şehit yakınlarının bir araya gelebileceği, dinlenebileceği ve dertleşebilecekleri mekânların oluşmasına olanak sağlayacaktır. Böylelikle vatana karşı yapılan saldırı ve vatan uğruna yapılan mücadelenin sürekli canlı tutulması sağlanmış olacaktır.

4. Sonuç ve Öneriler

Tarihi süreç içerisinde tasarlanan anı bahçeleri ve bu bahçelerdeki anıtlar geçmişe yönelik eğitici dersler vermekte birlik ve bütünlüğü vurgulamakta, terörü lanetlemekte, olayın üzüntülü yönünü kendinde gizlemekte ve bir olaya ya da kişiye hiçbir zaman direk olarak işaret etmeden dolaylı olarak mesaj vermektedir. Bu sebeple tasarım sembolleri ve simgelerle kaygılar gösterilmekte sınırlı alanda huzur dolu dışarıdaki kötülükten uzak bir bahçede hissettiren bir tasarım yapılmaktadır.

Anı bahçeleri anıtları ve sahip olduğu konsepti ile kentlerde yer alan etkileyici ve dikkat çekici bahçelerdir. Bu bahçelerde kullanılan anıtsal yapılar gerek inşaat malzemeleri, strüktürü, rengi, performansı, boyutları gibi fiziksel özellikleri gerekse duygusal olmaya ve düşünmeye sevk eden yönü ve insanlarla empati kurabilen duygusal anlamlılığı ile tüm ziyaretçileri etkilemektedir. Bu bahçeleri tasarlayanlar yaşanan olaylardaki duygusallığı yansıtmaya yönelik tasarım yapmışlardır (Shirgir, 2005). Anı bahçeleri olayın gerçekleştiği alanda geride kalan binaların, yapıların ve bitkilerin korunması ile hayatını kaybedenlerin anılarını canlı tutmayı, olayı tarihi süreç içerisinde bahçe içerisinde kayıt etmeyi, kayıp etme duygusunu hissettirmeyi, barış ve huzurun önemini oraya koymayı amaçlayan dış mekânlardır.

Anı bahçelerinde bulunan simgeler ve semboller ile maddi değerinden çok maneviyatı olan tasarımlardır. Yerel halkın kültürel ve geleneksel özelliklerine göre biçimlenen bu tasarım öğeleri ile ziyaretçiler, hayatını kaybedenlerle manevi anlamda bağlantı kurmakta ve ölümsüzlüğü yaşamaktadırlar. Anı bahçelerinin yer seçimi oldukça önemlidir. Bu sebeple dini, tarihi, kültürel konulara ve olayın geçtiği yerin konumuna dikkat edilmelidir. Bu yerler aynı zamanda etnik, mezhep, meslek grupların ve sivil toplum örgütlerinin, yerel halkın ve dışarıdan gelen ziyaretçilerin sosyal-kültürel sürekliliğin oluşmasında önemli rol oynamaktadır.

Anı bahçelerinde kullanılan anıtlar ve diğer simgesel tasarımlar ile birlikte yaşanan kötü olay ve felaketin hatırlatılmasının yanı sıra düşünmeye sevk eden, teselli eden ve huzur uyandıran mekânlardır. Hayatını yitirenlerin ailelerinin yakınlarını andığı onlardan bir parça bulduğu bahçelerdir. Anıtların aksine hatıra bahçeleri ziyaretçilerinin üzerindeki etkileri oldukça fazladır. Bu bahçeler şehre açık yeşil alan sağlayan bahçeler olmanın yanı sıra gündelik politikalar ve sorunlara tüm insanları dâhil etmekte, bu olaylardan ders çıkarmakta ve yaşamının önemini göstermektedir.

Kaynaklar

- Akpınar, E. (2007). Türkiye'nin Dünya Mirası Listesi'ndeki Yeri Ve Yeni Bir Aday Önerisi. Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi 9:81-106.
- Aliağaoğlu, A. (2008). Savaş Alanları Turizmi İçin Tipik Bir Yer: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Milli Folklor Dergisi, 78: 88-92.
- Althaus R. and Rosenbloom A. (2007). Memorial to the Murdered Jews of Europe. Journal of Business Ethics Education. 4: 147-160, DOI: 10.5840/jbee2007416.
- Behbahani, I.H., Pouya, S., Pouya, S. and Demir, S. (2013). Memorial Garden Design with the use of symbolic receptions of the plants, International Conference on Civil Engineering Architecture and Urban Sustainable Development, 18-19 December, Tabriz, Iran.
- Bigli, B. (2005). Collection of anonymous martyr memorial cemetery. Master Thesis. Architecture Faculty, Tehran University, Iran.
- Botol, G. (1997). Sociology of war. Scientific and cultural publications book. Tehran, Iran.
- Bruce M.F. and M. (2010). Symbols and signs in the World. Kalhor publication, Tehran, Iran.
- Brody, R. (2012). The Inadequacy of Berlin's Memorial to the murdered jews of Europe. The New Yorker website, <http://www.newyorker.com/culture/richard-brody/the-inadequacy-of-berlins-memorial-to-the-murdered-jews-of-europe>.
- Doss E. (2002). Death, art and memory in the public sphere: the visual and material culture of grief in contemporary America, Mortality, Vol. 7, No. 1, 63-82.
- Doğaner, S. (2006). Savaş ve Turizm: Troya ve Gelibolu Savaş Alanları, Türk Coğrafya Dergisi, 46:1-21.

- Ilgar, R. (2015). Mabetleşen Bir Mekân: Gelibolu Yarımadası Tarihi Savaş Alanları Turizmi. Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, 13(19).
- Gough P. (1998). Memorial gardens as dramaturgical space, *International Journal of Heritage Studies*, 3:4, 199-214, DOI: 10.1080/13527259808722208.
- Grenzer, E. (2002). The topographies of memory in Berlin: The Neue Wache and the memorial for the Murdered Jews of Europe. *Canadian Journal of Urban Research*, 11(1), 93.
- Kaya, O. (2006). Ölüm Turizmi: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nı Ziyaret Eden Turistlerin Ziyaret Motivasyonlarını Anlamaya Yönelik Bir Araştırma ve Sonuçları. Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, Türkiye.
- Leuci, N. (2015). Waterproofing Challenge: World Trade Center Reflecting Absence Fountains, *Interface*, 32-38.
- Margolies, J. (2014). Under Glow, A fusion of water and light fort he memorial at ground zero. , *landscape architecture magazin*. 85-93.
- Mullen, T. (2000). Peace and quiet fill void left by bombing. *Columbus Dispatch*, 17 April, A8.
- Ouroussoff, N. (2005). A Forest of Pillars, Recalling the Unimaginable. *The New York Times*. New York, May 9, 2005. pp:1.
- Petrow, A.C. (2005). Memorial to the murdered jew of Europe in Berlin, *Journal of Topos*, No.50, Callway: Munchen, 2005.
- Pouya, S. (2011). The sacred defense Memorial garden-museum Design. Mater Thesis. *Environmental Design*, University of Tehran, Iran.
- Pouya, S., Pouya, S. and Hedayati, A. (2013). Achieving the basic principles for the memorial garden design with the use of surveying the number of global Memorial Gardens. 7th National Conferences on World Environment Day, 21 May, Tehran University, Iran.pp: 1-9.
- Pouya. S., Behbahani, I.H. and Pouya, S. (2014). The war memorial garden design arts and design studies, Vol.26: 68-76.
- Prince-Gibson, E. (2005). Memorial to Murdered Jews to be Unveiled. *The Jerusalem Post*. Jerusalem, May 10, 2005. p.6.
- Rybczynski, W. (2004). Less is less: was minimalism the proper design response to commemorate September 11, *Journal of Landscape architecture*, 94(3): 20-25.
- Simpson, D. (2006). 9/11 the culture of commemoration. Chapter 2: the tower and the memorial: Building, meaning, telling. 21-55. *The university of Chicago press*, London.
- Shirgir, E. (2005). Environmental designing of memorial garden of Bam earthquake with the aim of qualifyingç Master Thesis for a master's degree in environmental design, University of Tehran, Iran.
- The Irish Landscape Institute. (2009). Omagh Bombing Memoria, *Landscape Ireland* is the official journal of the Irish Landscape Institute. pp:1-8.
- Veil, S.R., Sellnow, T.L. and Heald, M. (2011). Memorializing crisis: The Oklahoma City national memorial as renewal discourse. *Journal of Applied Communication Research*. 39(2): 164-183. doi:10.1080/00909882.2011.557390.
- Yeşildağ, B. (2010). Savaş alanları turizmi: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı örneği, Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, Türkiye.
- URL-1. Irish national war memorial gardens visitors' guide. Islandbridge, Dublin.
<http://www.phoenixpark.ie/media/Irish%20War%20Memorial%20Gardens.pdf>.
- URL-2. Oklahoma city national memorial and museum. <https://oklahomacitynationalmemorial.org/>

URL-3. The omagh bomb memorial or garden of light <http://www.omaghbombmemorial.com/>

URL- 4. Şehitler abidesi. <http://canakkale2015.gov.tr/tr/100-yil-interaktif-harita/2015/sehitlikler/sehitler-abidesi>.

URL-5. Kanlısirt – Lone Pine mezarlığı ve anıtı. <http://www.gallipoli.gov.au/turkish/anzac-battlefield/sites-walk/site-8-lone-pine-cemetery.php>.